

Els contractes d'obra en la construcció tradicional

Ramon Ripoll Masferrer (arquitecte i professor de la UdG)

1 PRESENTACIÓ

El missatge arquitectònic de naturalitat, sinceritat i seguretat que comunica la casa rural catalana tradicional sorgeix en gran mesura de la seva construcció lògica, duradora i econòmica. Llavors aprofundir en les característiques inicials de la seva organització (constructors contractats, materials triats o transport emprat); explica sorprenentment moltes característiques finals del llenguatge arquitectònic en qualsevol de les seves variants (manteniment, reconstrucció o nova edificació). Conseqüentment els contractes d'obres, dels fons notariais del segle XVIII, justifiquen la majoria de relacions entre llenguatge i tecnologia en la casa tradicional catalana.

L'estudi de 14 contractes notariais, amb 693 patides d'obres analitzades, revelen de manera general les característiques, organització i cost de les obres de construcció de cases rurals durant el segle XVIII. Aquests documents notariais deixen constància de la feina feta pels mestre de cases o mestres fusters i del cost pagat pels clients o propietaris. Uns

documents que segueixen el protocol de les apoques d'obres i cartes de pagament notariais: nom del notari, data i justificació de les obres, nom, ofici i lloc de residència del constructor, així com el nom, ofici i lloc de residència del client. Igualment es descriu les feines especificant les quantitats i costos econòmics unitaris i totals.

L'objectiu d'aquest estudi es demostrar que les limitacions econòmiques de l'obra condiciona unes actituds, conceptes i mètodes arquitectònics. Això justifica que l'anàlisi realitzat es centre sobretot en els mestres de cases i els fusters seleccionats, els materials i els elements utilitzats i els tipus de transports emprats. Un estudi que ha permès realitzar un complet banc de costos en que s'ha optat per operar numèricament en diners per la realització d'aquest treball (1 lliura = 20 sous, i 1 sou = 12 diners). Les conclusions evidencien que el pragmatisme lingüístic de l'arquitectura rural tradicional catalana passa pel pragmatisme constructiu. Un anàlisi que incideix directament en el concepte negatiu de no entendre el sentit profund tant de la continuïtat i de la discontinuïtat històrica de la

Figura 1: Sistemes constructius generals

Figura 2: Sistemes constructius parets

cultura contemporània respecte a l'arquitectura rural tradicional. Una característica que dissortadament ha potenciat, en els últims cinquanta anys, la realització d'intervencions restauradores il·lògiques, sofisticades i de costos econòmics sistemàticament exagerats.

2 ELS CONSTRUCTORS

L'estudi dels constructors rurals del segle XVIII permet deduir la importància de la construcció de l'època que, amb pocs mitjans, realitza edificis fonamentalment lògics.

Totes les feines de la construcció de les cases rurals tradicionals, segons la documentació estudiada, la realitzen els mestres de cases, els manobres, els fusters i, ocasionalment, ajudats pels propietaris i masovers. Una organització laboral realitzada per professionals ben preparats, amb capacitat per respondre a qualsevol necessitat constructiva i d'un alt nivell d'organització, gestió i comptabilitat, tal com reflexen els documents estudiats.

En el cas dels mestres de cases les paraules que més utilitzen per descriure el seu treball són: obres necessàries, remendar, obrir (fonaments), espatllar o fer (parets, envans o lleixes), aparedar (portes i finestres). També utilitzen: sospedrar, adobar, batre, rebatre o lliscar (parets), descobrir, cobrir o recórrer (teulat), mudar o posar (cairats), trencar i picar (pedra) i enrajolar (cairons). Igualment fan servir els conceptes de: reedificar o fer (cort, cuina, sala, cambra o tota la casa), tapar, obrir o picar pedra (porta o finestra), fer (forn, volta o paret), etc. Per altre banda els manobres, a més d'ajudar al mestre de cases en les feines anteriorment descrites, fan les feines de: treure (runa), arrencar (pedra i sorra), picar i garbellar (sorra), etc. Cal dir també que les feines descrites pels fusters són: desfer, fer o compondre (sostres i teulats), fer, folrar, remendar o fer avenir (portes, portes d'armari i finestres), blanquejar (fusta), clavar (sostre i teulada), etc. D'entrada es comprova que moltes d'aquestes accions, descrites en les actes notariales, incideixen en el manteniment d'arreglar i aprofitar elements existents i, per tant, promouen l'edificació que s'actualitza periòdicament.

Figura3: Sistemes constructius obertures

Figura 4: Sistemes constructius obertures

Cal subratllar que l'expressió "fer les obres necessàries" es troba en el inici d'onze dels catorze documents estudiats. Una expressió que incideix novament en el criteri de fer sempre les mínimes intervencions de restauració. Igualment passa en les altres paraules que incideixen en l'actitud d'aprofitar i reutilitzar (remendar, sospedrar, adobar, mudar, recórrer, folrar, fer avenir, etc). Es evident que s'incideix reiteradament en barrejar de manera mesurada el vell amb el nou (materials, elements i espais) i, per tant, es potencia contínuament les substitucions puntuals de materials, elements i espais. Uns edificis que admeten canvis contínuament.

Finalment cal incidir en la importància qualitativa dels mestres de cases amb cobraments econòmics consolidats (majoritàriament entre 120 a 144 diners/jornal) ajudats pels manobres amb cobraments econòmics també relativament estabilitzats (majoritàriament entre 63 a 90 diners/jornal). Uns professionals que realitzen la majoria de les feines de les obres i, per tant, desenvolupen tota mena de tasques. En aquest cas les partides del ram de paleta corresponen a la majoria dels treballs de manteniment, restauració, reedificació i obra nova (entre el 50 i el 100% del cost de l'obra total) respecte als treballs del ram de fusteria que realitza el fuster (entre el 0 i el 50% respecte al cost de l'obra total). Col.locar bigues i ensostrar els realitzen indiferentment tant els mestres de cases com els fusters i, per tant, es creen edificis integrals globalment.

3 ELS MATERIALS

L'estudi dels materials del segle XVIII i XIX permet deduir la importància de la construcció rural que, amb pocs mitjans, realitzen edificis fonamentalment duradors.

Sorpren que el material constructiu més important gairebé no es comptabilitza en la documentació notarial de les obres. En aquest cas la pedra, element bàsic per fer parets, voltes grasses i tota mena de complements constructius, es obviada sistemàticament. Solament en dos documents parlen de portar carretades de pedra. Aquesta aparent contradicció vol dir que la pedra s'obté majoritàriament a cost zero. Un fet que reforça la idea de la importància dels materials de proximitat de baix cost i, per tant, que són fàcils d'obtenir, preparar i utilitzar. També crida l'atenció la presència generalitzada de la canya per fer soleres de coberta. Un segon material que és caracteritza també per la seva facilitat de manipulació, col.locació i aïllament tèrmic.

	1	2	3	4	5	6
EDIFICI	Casa Maria Estany, Ullastret	Casa J. Ponsati, Ullastret	Casa Hospital, Ullastret	Mas Maestral, Ullastret	Mas Calsala, St Julia R	Casa J. Felp, Prats del Rei
OBRES	ampliació cambra	fer paret i teulat	porxo nou	reforma cort	cuina i teulat	manteniments
ANY	1.723	1.773	1.723	1.718	1.751	1774-1802
CONSTRUCTORS diners / %	4080 80%	1103 18%	2712 43%	4680 63%	3060 29%	10848 60%
MATERIALS diners / %	804 16%	4250 69%	2332 37%	720 10%	7380 71%	7188 40%
TRANSPORTS diners / %	216 4%	837 14%	1296 20%	2016 27%		135 1%

CONSTRUCTORS	jornal mestre c	diners/jornal	144	135	150	144	80(1)	120
	jornal manobra	diners/jornal	90	101	75	90	58(1)	90
	jornal fuster	diners/jornal	68					
	cost ram paleta	diners	5100 100%	6190 100%	6340 100%	7416 100%	10440 100%	18171 100%
	cost ram fuster	diners						
	TOTAL	diners	5100 215/0	6190 2515/10	6340 26/84	7416 30/180	10440 44/100	18171 75/143
	jornals	diners	4080 80%	1103 18%	2712 43%	4680 63%	3060 29%	10848 60%
	materials	diners	804 16%	4250 69%	2332 37%	720 10%	7380 71%	7188 40%
	transport	diners	216 4%	837 14%	1296 20%	2016 27%		135 1%

1 llura = 20 sous, 1 sou = 12 diners

TAULA 1: Característiques econòmiques dels constructors rurals tradicionals (R.Ripoll)

Llavors la canya, igual que el cas anterior, reforça la idea de la presència en l'arquitectura rural tradicional de materials de propers de baix cost (entre 12 a 60 diners cada 100 unitats). Sorgeix una arquitectura feta de materials de proximitat.

Un altre material imprescindible és el cairat per fer sostres i cobertes. Aquesta necessitat constructiva i la seva presència irregular en el territori possiblement justifica la disparitat de preus observats. Això es veu clarament tant en el cairat normals o ordinaris de fusta (entre 108 a 303 diners/ut) com en els petits cairats, cabirons o permòdols (entre 30 a 72 diners/ut), i fins i tot en els cairats més grans o cairats simals (entre 393 a 1344 diners/ut). Uns preus que contrasten amb els cairats vells o reaprofitats (36 diners/ut). Un comentari semblant el podem fer dels materials ja

elaborats com la cals, el rajol, la teula i la llata de fusta. En el cas de la cals, possiblement degut a la seva irregularitat productiva territorial, trobem oscil·lacions importants de preu (entre 18 a 36 diners/carretada). Igualment és interessant la lectura que es pot fer de la terra cuïta en bòviles rurals que presenten variacions de costos econòmics també importants.

Sembla que les successives oscil·lacions de preus que pateix el mercat de la ceràmica, a les ciutats catalanes dels segles XVIII i XIX, també es troba en les construccions rurals estudiades. Tots ells: el rajol prim comú (entre 0,8 a 1,6 diners/ut), el rajol maó (entre 2,3 a 2,4 diners/ut), el rajol cairó (entre 2,1 a 2,6 diners/ut), el rajol tova (entre 1 a 1,4 diners/ut) i fins i la teula (entre 2,4 a 4,8 diners/ut) és caracteritzat per oscil·lacions importants. El mateix succeeix amb la fusta serrada que es troba sotmesa a canvis de preus exagerats (entre 5,7 a 36 diners/ut). La relació entre arquitectura i els productes elaborats a cada zona és evident.

Figura 5: Detall constructiu

Figura 6: Detall constructiu

En quan a la resta de materials caldria fer un mostreig més ampli per augmentar la informació i poder arribar a conclusions més segures. Malgrat tot és interessant ressaltar la presència limitada d'uns mateixos materials que es repeteixen a cada zona rural del país. Tot fa pensar que cada comarca té uns materials de construcció que li són característics. Un fet que evidencia no solament la simplificació sinó que alhora potencia la homogeneïtzació dels materials de construcció. Una aparent pobresa de recursos que, en comptes de ser un aspecte negatiu, ha esdevingut un aspecte molt positiu perquè

facilita la creació d'una arquitectura rural de llenguatge homogeni, simple, entenedor i d'una gran potencia expressiva difícil de superar. Sens dubte la utilització d'idèntics materials crea identitat arquitectònica.

La descripció dels elements constructius, corresponents a la segona part de la taula, no fa altre cosa que accentuar les idees expressades anteriorment, tant dels productes elaborats pels mestres de cases com pels fusters.

4 EL TRANSPORT

L'estudi del transport d'operaris i de materials en el segle XVIII permet deduir la importància de la construcció tradicional que, amb pocs mitjans, realitzen edificis sobretot econòmics.

Les dificultats de transport en l'àmbit rural, sobretot en els indrets de muntanya, es soluciona sobretot amb la disminució dels materials i les persones a traslladar. Per això sovint trobem que en la descripció de les partides d'obres el preu del jornal dels mestres d'obres i manobres es disposa sovint l'obligació de "fer la vida" als constructors per evitar el trasllat innecessari d'operaris. Això justifica en alguns casos la reducció del preu del jornal (mestre de cases a 60 diners/jornal i manobres a 50 diners/jornal). Una característica que potencia unes solucions espacials eminentment locals.

Aquesta dificultat del transport es soluciona, en el cas dels materials de construcció, incrementant el consum de productes del lloc (pedra, sorra, cairat i canya) o bé potenciant el consum de productes propers (cals, guix, ceràmica, fusta i serralleria). Un criteri que deixa els productes més singulars, difícils de transportar, per les obres més importants amb pressupostos elevats o bé per les obres més ben comunicades. Una característica que obliga a la majoria d'obres,

de costos reduïts, a utilitzar molt puntualment els productes elaborats difícils de traslladar (marcs de pedra picada, etc). Els elements especials singularitzen els ambients.

Segons els 14 documents estudiats hi han 6 obres que no tenen despeses de transport (<1% del cost total), 6 obres que tenen despeses reduïdes (1-5% del cost total), i solament 4 obres que destinen un cert pressupost al transport (>5% del cost total). Aquest fet es degut tant per la precarietat de les comunicacions rurals tradicionals com el camí ral, carreteres i camins amples (carretades, carregues, juntes de bous i ports), camins, viarons i dreceres (cavalcadures); com per la dificultat de trobar mitjans de transport adequats com són: carretades (pedres, sorra i rajols), carregues (sorra), cavalcadures amb home (sorra i pedres tosquies), juntes de bous (cals, pedres i sorra), ports, etc. La dificultat del transport influeix en la creació d'una arquitectura contextualitzada materialment, colorísticament i paisatgísticament amb l'entorn.

5 CONCLUSIONS

Es evident que l'estudi de costos de la construcció rural tradicional és una font d'informació important. Malgrat la seva disparitat i dificultat comparativa, és un mitjà a tenir en compte per conèixer aspectes desconeguts sobre la casa rural tradicional. Un tipus d'estudis que caldria continuar per tal d'ampliar la informació i refermar les conclusions. Uns anàlisis històrics, a partir de fons notariais, indispensables per aprofundir en l'esperit dels constructors pe-industrials (actituds, conceptes i mètodes) necessari per qualsevol actuació restauradora d'aquest patrimoni arquitectònic en el present per tal de preservar-lo millor pel futur.

BIBLIOGRAFIA:

- RIPOLL, R (1983). Les masies de les comarques gironines. Girona: Editorial Gòthia.
- RIPOLL, R (2016). Elements de la casa tradicional. Figueres: Brau edicions.
- RIPOLL, R (2018). Preguntes incòmodes. L'estètica oculta de l'arquitectura contemporània. Girona: Pedradetoc.
- VVAA (2016). La masia catalana. Evolució, arquitectura i restauració. Figueres: Brau edicions.
- VVAA (2011). La casa al Pirineu. Evolució, arquitectura i restauració. Figueres: Brau edicions.
- VVAA (2006). Cases de poble. Evolució, arquitectura i restauració. Figueres: Brau edicions.

ARXIUS:

-APOCA D'OBRES 1. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Ullastret, n.214, 5/1723
Notari: A. Parés (1723-1729).

-APOCA D'OBRES 2. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Ullastret, n.219, Notari: F. Vidal (1763-1771).

-APOCA D'OBRES 3. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Ullastret, n.214, 3/1723
Notari: A. Parés (1723-1729).

-APOCA D'OBRES 4. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Ullastret, n.211, 5/1723
Notari: A. Parés (1718).

-APOCA D'OBRES 5. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Girona 11, n.547, pag. 325-326. Notari: G. Martorell (1751).

-APOCA D'OBRES 6. AHCI (Arxiu Històric Comarcal d'Igualada):: Llibres comuns, 1800, Topogràfica: 7-19, Registre: . Notari: F. Miralpeix (1790-1812).

-APOCA D'OBRES 7. AHCSCF (Arxiu Històric Comarcal de Santa Coloma de Farners): Fons Notarial Sant Hilari, n.2, pag.128 (1801).

-APOCA D'OBRES 8. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Girona 11, n.549, pag. 532-535. Notari: G. Martorell (1753).

-APOCA D'OBRES 9. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Ullastret, n.219, Notari: F. Vidal (1763-1771).

-APOCA D'OBRES 10. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Girona 11, n.551, pag. 273-275. Notari: G. Martorell (1755).

-APOCA D'OBRES 11. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Girona 11, n.551, pag. 338-351. Notari: G. Martorell (1755).

-APOCA D'OBRES 12. AHG (Arxiu Històric de Girona): Girona 4, llibre 770, pag. 686-687. Notari: P. Sala (1759).

-APOCA D'OBRES 13. AHG (Arxiu Històric de Girona): Fons Notarial Girona 11, n.555. pag. 83-85. Notari: G. Martorell (1759).

-APOCA D'OBRES 14. AHG (Arxiu Històric

TAULA 2: Característiques econòmiques dels materials de l'arquitectura rural (R.Ripoll)

TAULA 3: El transport de la construcció rural preindustrial (R.Ripoll)

(Aquesta investigació s'ha presentat al 2n. *Congrés El Món de la Masia* / Barcelona, març de 2019).